

Река Назар Павлович,
студент 2-го року навчання бакалаврської
програми «Право» факультету правничих наук
Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

88 У сучасному світі приватні військові компанії (далі — ПВК) як військово-політичний феномен ХХ століття вже встигли стати буденністю, їх кількість постійно збільшується. Першість на ринку послуг військового консалтингу, що надають ПВК, посідають такі країни, як Сполучені Штати Америки, Велика Британія та Швейцарія. Надання послуги військового консалтингу становить особливу професійну діяльність, що передбачає залучення кваліфікованих фахівців зі спеціальним досвідом і знаннями для надання консультацій з певних питань у військовій сфері¹. У майбутньому Україну, зважаючи на її бойовий досвід, чекає лідерство на світовому ринку військового консалтингу. Головною перепоною для цього залишається брак в Україні нормативного регулювання правового статусу приватних військових компаній.

Сьогодні існує міф, створений росією, про ПВК як збройне формування, що діє на рівні із регулярною ар-

¹ Перспективи правового регулювання військово-консалтингової діяльності приватних військових компаній в Україні. URL: <https://coordynata.com.ua/perspektivi-pravovogo-reguluvanna-vijskovo-konsaltingovoi-dialnosti-privatnih-vijskovih-kompanij-v-ukraini> (дата звернення: 26.01.2024).

мією². Хоча відома російська ПВК «Вагнер» і фінансується із державного бюджету росії³, її правовий статус, як і подібних їй ПВК, залишається невизначеним. Для того щоб зрозуміти справжню сутність ПВК і розвінчати вищезазначений міф, слід звернутися до визначення «ПВК», наданого міжнародно-правовими актами. Багатонаціональна угода «The Montreux Document on Pertinent International Legal Obligations and Good Practices for States related to Operations of Private Military and Security Companies during Armed Conflict» від 17.09.2008 р. визначає ПВК як *приватного суб'єкта господарювання, який надає військові та/або охоронні послуги*⁴. У 2012 р. робоча група Європейської комісії з прав людини надала розгорнуте визначення ПВК і військового консалтингу: «ПВК – це юридична особа, яка надає на платній основі військові та/або охоронні послуги фізичним та/або юридичним особам». Далі визначено військові послуги як «спеціалізовані послуги, пов'язані з військовими діями, зокрема стратегічне планування, розвідка, розслідування, наземна, морська або повітряна розвідка, польоти будь-якого типу: пілотовані чи безпілотні, супутникове спостереження, будь-який вид передавання знань із військовими застосуваннями, матеріально-технічне забезпечення збройних сил та іншу пов'язану з ними діяльність», а також послуги безпеки – це «озбро-

89

² Шойгу наказав усім ПВК підписати контракти з Міноборони РФ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3721247-sojgunakazav-usim-pvk-pidpisati-kontrakti-z-minoboroni-rf.html> (дата звернення: 25.01.2024).

³ Кремль зберіг схему фінансування «ПВК Вагнер» через держконтракти. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/3/702868/> (дата звернення: 26.01.2024).

⁴ The Montreux Document on Pertinent International Legal Obligations and Good Practices for States related to Operations of Private Military and Security Companies during Armed Conflict of 17.09.2008. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/montreau.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).

ена охорона або захист будівель, споруд, майна та людей, будь-який вид передавання знань з додатками безпеки та охорони, розробленням і впровадженням заходів інформаційної безпеки та іншою пов'язаною діяльністю»⁵. Отже, основний акцент у визначенні суб'єктів військового консалтингу зроблено на послугах щодо передавання будь-яких даних і знань, тобто навчанні, а також охороні людей та об'єктів. ПВК аж ніяк не визначають за нормами міжнародного права як приватні частини збройних формувань якоїсь країни.

90 Відсіч Україною збройної агресії росії потребує великої кількості людського ресурсу, зокрема підготовлених фахових спеціалістів у військовій сфері. Наразі Україна відчуває нестачу кваліфікованих спеціалістів, які були б спроможні здійснювати навчання необхідних військових кадрів, таких як сапери, оператори FPV-дронів та інші. Надання послуг військового консалтингу приватними військовими компаніями у сфері навчання фахових спеціалістів допомогло б забезпечити Збройні Сили України необхідними кадрами. Однак в Україні немає нормативно-правового регулювання правового статусу ПВК. Такі умови створюють труднощі для організації та діяльності компаній, які надають послуги військового консалтингу, що вкрай необхідні для України. Питання законодавчого регулювання правового статусу ПВК підлягало активній дискусії в юридичних колах. Результатом обговорень став проект Закону України «Про військово-консалтингову ді-

⁵ Mercenarism and Private Military Companies and Security Companies (United Nations Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination 2018). URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/MercenarismandPrivateMilitarySecurityCompanies.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).

яльність» від 24.04.2020 р. № 3005 ⁶. Законом мало бути закладено правові основи регулювання статусу та діяльності суб'єктів військово-консалтингової діяльності. Головною метою зазначеного нормативно-правового акта є розвиток та розширення міжнародного військового співробітництва України шляхом надання послуг військового консалтингу іншим державам ⁷. Реалії війни вимагають надання послуг військового консалтингу передусім на території України. На жаль, навіть у часи війни проект Закону залишається лише проектом і не доопрацьовується.

Спроби легалізації діяльності ПВК в Україні продовжуються й досі, однак вони не є успішними. Основними проблемами при формуванні відповідного законодавства є положення Конституції України та Кримінального кодексу України (далі — КК України) у сфері створення воєнізованих або збройних формувань та найманства до них. На думку багатьох громадських діячів і правників, сутність та діяльність ПВК якраз підпадають під дію зазначених положень. Зокрема, стаття 17 Конституції України передбачає, що військовою діяльністю можуть займатися виключно військові формування та правоохоронні органи держави ⁸, а стаття 260 КК України встановлює кримінальну відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань ⁹. Будь-яка організація повинна мати певний персонал для здійснення поставлених задач, однак, зважаючи на військову спеціалізацію ПВК, її персонал розглядають як найманців.

91

⁶ Про військово-консалтингову діяльність: Проект Закону України від 24.04.2020 р. № 3005. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68041 (дата звернення: 17.01.2024).

⁷ Там само.

⁸ Конституція України: Документ від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

⁹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Також статтею 447 КК України карається найманство та навчання найманців¹⁰. Варто наголосити, що Законом України «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 р. № 4616-VI сформовано умови для діяльності ПВК із надання послуг охорони власності та громадян¹¹, проте й досі залишаються юридично не регламентованими питання роботи ПВК. А отже, через недоліки в законодавстві зазначені компанії, керуючись принципом «що не заборонено, те дозволено», здійснюють значний перелік воєнних і безпекових послуг. Наприклад, за Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII є причини вважати ПВК суб'єктами господарської діяльності в міжнародній сфері, які не ліцензуються¹². Водночас, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII дає змогу надавати іноземним суб'єктам господарювання консультаційні, маркетингові, навчальні та управлінські послуги на комерційних умовах¹³, до яких належить значна частина послуг, які надаються ПВК¹⁴.

Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF), який є міжнародним центром

¹⁰ Там само.

¹¹ Про охоронну діяльність: Закон України від 22.03.2012 р. № 4616-VI. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17#Text> (дата звернення: 17.01.2024).

¹² Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 18.01.2024).

¹³ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 18.01.2024).

¹⁴ Дахно О. Ю. Перспективи створення та розвитку приватних військових компаній в Україні. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2020. № 3 (2). С. 110–118.

надання країнам консультативної підтримки і практичної допомоги, розробляє та поширює норми й стандарти, здійснює спеціалізовані дослідження та визначає передовий досвід і рекомендації для сприяння демократичному врядуванню сектором безпеки.

93

Схема ілюструє структуру національної правової бази щодо приватних військових і охоронних компаній ¹⁵. Саме на основі зазначеної схеми було створено Федеральний закон Швейцарії про приватні охоронні послуги (PSSA). У 2016 році DCAF видав Посібник для держав із питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній (далі – посібник). Саме положення

¹⁵ Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF) : посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Женева : DCAF, 2016. 59 с.

цього посібника варто взяти як основу для побудови українського нормативно-правового акта щодо ПВК.

94 Варто наголосити на окремих положеннях, запропонованих DCAF, які допоможуть вирішити згадувані вище проблеми закріплення правового статусу ПВК у законодавстві України. Головною рекомендацією щодо законодавства про ПВК є чіткість у формулюванні мети закону — дотримання прав людини та міжнародного гуманітарного права (далі — МГП) ПВК і їхніми працівниками¹⁶. Федеральний закон Швейцарії про приватні охоронні послуги, що надаються за кордоном (PSSA), є одним із небагатьох законів, завдання якого прямо включають МГП: одна із заявлених цілей закону — сприяти дотриманню міжнародного права, зокрема прав людини та МГП¹⁷. Такі самі положення в законодавстві України закріплять конституційність діяльності ПВК як суб'єктів військового консалтингу. Прийняття чіткого загальноприйнятого визначення ПВК зведе нанівець можливість маніпулювати законодавством. Визначення має також пояснювати, що мається на увазі під загальною діяльністю. Наприклад, «матеріально-технічне забезпечення» або «навчання» — це широкі терміни, і закон має чітко визначити, що вони означають.

У питанні відповідності ПВК статті 17 Конституції України DCAF надає рекомендації провести широкі консультації з державними силовими відомствами, представниками приватної охоронної галузі та іншими суб'єктами у сфері безпеки. На основі цих консультацій треба чітко визначити та прописати в законодавстві, які послуги і види діяльності приватні військові та охоронні компанії можуть або

¹⁶ Там само.

¹⁷ Switzerland, Federal Act on Private Security Services Provided Abroad, 27.09.2013. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/security-policy/bundesgesetz-ueber-die-im-ausland-erbrachten-privaten-sicherheit.html> (дата звернення: 18.01.2024).

не можуть надавати ¹⁸. Прикладом такої конкретики є закон Південно-Африканської Республіки «Про заборону найманства та регулювання певних видів діяльності в країні, де відбувається збройний конфлікт» ¹⁹. «Допомогу або послуги» визначають як «будь-яку форму військової або дотичної до військової допомоги, послуг чи діяльності», а також як «будь-яку форму допомоги або послуг стороні збройного конфлікту у формі консультацій чи навчань, кадрової, фінансової, логістичної, розвідувальної або оперативної підтримки, вербування персоналу, медичного або фельдшерського обслуговування чи закупівлі техніки» та «охоронні послуги» ²⁰. Щодо заборони найманства та кримінальної відповідальності (стаття 447 КК України), а також у продовження попередньої думки у посібнику запропоновано розмежовувати найманців від персоналу ПВК. Тобто, визначаючи дозволені види діяльності приватних військових та охоронних компаній, потрібно врахувати, що ПВК не мають права надавати послуги, які згідно з МГП може надавати лише держава. Укладаючи контракти з приватними військовими та охоронними компаніями, потрібно взяти до уваги, що деякі послуги можуть призвести до безпосередньої участі персоналу ПВК у бойових діях, й потрібно визначити, чи доречні приватні підрядники у такій ситуації ²¹. Більшість

95

¹⁸ Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF) : посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Женева : DCAF, 2016. 59 с.

¹⁹ South Africa, the Private Security Industry Regulation, Act n°56 of 2001. URL: https://www.saflii.org/za/legis/consol_act/psira2001451.pdf (дата звернення: 18.01.2024).

²⁰ Ibid.

²¹ Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF) : посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Женева : DCAF, 2016. 59 с.

законів про ПВК не містять положень про безпосередню участь у бойових діях. PSSA Швейцарії є одним із небагатьох винятків. У статті 8 зазначено, що «заборонено» будь-який вид діяльності ПВК із метою безпосередньої участі в бойових діях²². Зважаючи на досвід Швейцарії, українському законодавцю слід при формуванні нормативно-правового акта про ПВК заборонити комерційним структурам, зокрема персоналу ПВК, брати безпосередню участь у бойових діях під час збройного конфлікту.

96 У підсумку варто сказати, що сучасні реалії війни в Україні створюють потребу в послугах військового консалтингу, які можуть надавати ПВК. Охорона конвоїв із військовою та гуманітарною допомогою, створення навчальних центрів при ПВК та інші послуги військового консалтингу — все це допоможе зменшити навантаженням на Збройні Сили України та покращить їх ефективність. Чи не найважливішою функцією приватних військових компаній є забезпечення прав ветеранів на подальше працевлаштування. Після перемоги України наша держава буде мати величезний ресурс у вигляді досвіду ведення бойових дій. Послуги військового консалтингу, які надаватимуть українські ПВК, по-перше, будуть затребуваними на світовому ринку, а, по-друге, принесуть великі кошти до економіки України у вигляді податків. Зважаючи на це, український закон щодо регулювання правового статусу ПВК є вимогою сучасності та має базуватися на основі рекомендацій DCAF та досвіді інших країн.

Важливо виділити також інші питання правового регулювання ПВК, які в перспективі має бути вирішено:

²² Switzerland, Federal Act on Private Security Services Provided Abroad, 27.09.2013. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/security-policy/bundesgesetz-ueber-die-im-ausland-erbrachten-privaten-sicherheit.html> (дата звернення: 18.01.2024).

- унеможливлення участі ПВК на боці терористичних організацій;
- соціальні гарантії персоналу ПВК та їх правовий статус;
- внесення змін до Закону України «Про основи національного стротиву» від 16.07.2021 р. № 1702-IX ²³ щодо складових національного спротиву (місце ПВК серед них);
- безпосередня участь українських ПВК у збройному конфлікті на території України.

²³ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. Дата оновлення: 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 25.01.2024).